ARK Reflections IAS

తేదీ: 22-09-2025

1. భారత జాతీయ ఉద్యమ సమయంలో జరిగిన ప్రధాన రైతు ఉద్యమాలను చర్చించండి. వాటి స్వభావం, డిమాండ్లు మరియు విస్తృత స్వాతంత్ర్య పోరాటానికి వాటి సహకారాన్ని విశ్లేషించండి.

భారతదేశ వలసవాద వ్యతిరేక కథనంలో రైతు తిరుగుబాట్లు ఒక కీలకమైన పాత్ర పోషించాయి, దోపిడీ వలస విధానాల వల్ల ఏర్పడిన వ్యవసాయ సంక్షోభాన్ని ప్రతిబింబిస్తాయి. ఈ ఆందోళనలు వివిక్త స్థానిక అశాంతి నుండి గ్రామీణ ప్రతిఘటన యొక్క వ్యవస్థీకృత రాజకీయ వ్యక్తీకరణలుగా పరిణామం చెందాయి. వాటి పథం ఆర్థిక దృఢత్వం నుండి స్వాతంత్ర్య ఉద్యమంలో రాజకీయ భాగస్వామ్యానికి పరివర్తనను ప్రతిబింబిస్తుంది.

కీలకమైన రైతు ఉద్యమాలు మరియు లక్షణాలు

1. **నీలిరంగు ఉద్యమం (ఇండిగో తిరుగుబాటు) (1859–60, బెంగాల్):**

   వినాశకరమైన తింకాథియా వ్యవస్థ కింద రైతులను నీలిమందు పండించమని బలవంతం చేసిన యూరోపియన్ ప్లాంటర్ల బలవంతపు పద్ధతులతో ప్రారంభమైన ఈ ఉద్యమం సహాయ నిరాకరణ, సామాజిక బహిష్కరణ, నీలిమందును విత్తడానికి సామూహిక నిరాకరణతో గుర్తించబడింది. ఇది జమీందార్లు, మేధావుల నుండి మద్దతును పొందింది, ఇది రైతుల మనోవేదనలను సమర్థించిన ఇండిగో కమిషన్ (1860) ఏర్పాటులో ముగిసింది.

2. **దక్కన్ అల్లర్లు (1875, పూణే మరియు అహ్మద్ నగర్):**

   విస్తృతమైన గ్రామీణ రుణభారంలో పాతుకుపోయిన ఈ ఉద్యమంలో రైతులు వడ్డీ వ్యాపారులపై దాడి చేయడం, బాండ్ పేపర్లను ధ్వంసం చేయడం, వారి ఆర్థిక స్వయంప్రతిపత్తిని నొక్కి చెప్పడం జరిగింది. దక్కన్ వ్యవసాయదారుల ఉపశమన చట్టం (1879)లో దీని పరాకాష్ట రాష్ట్రం వ్యవసాయ అశాంతిని అయిష్టంగా గుర్తించడంలో ప్రతిబింబిస్తుంది.

3. **చంపారన్ సత్యాగ్రహం (1917, బీహార్):**

   మహాత్మా గాంధీ నేతృత్వంలో జరిగిన ఈ సత్యాగ్రహ ప్రయోగం మొదటిది. అద్దెదారులు ఒక నిర్దిష్ట భూమిలో నీలిమందు పండించాల్సిన అణచివేత తింకాథియా వ్యవస్థను ఇది నిరసించింది. గాంధీ జోక్యం ఈ వ్యవస్థను రద్దు చేయడానికి దోహదపడింది, శాంతియుత పౌర ప్రతిఘటనను వివరించింది.

4. **ఖేదా సత్యాగ్రహం (1918, గుజరాత్):**

   పంట వైఫల్యం మరియు కరువు మధ్య, వలస ప్రభుత్వం పూర్తి పన్ను చెల్లింపుకు పట్టుబట్టింది. గాంధీ మరియు సర్దార్ వల్లభాయ్ పటేల్ నేతృత్వంలో, రైతులు ఆదాయాన్ని చెల్లించడానికి నిరాకరించారు, ఫలితంగా పాక్షిక మినహాయింపు లభించింది - పన్ను నిరోధకతలో ఇది ఒక మైలురాయి.

5. **బార్డోలీ ఉద్యమం (1928, గుజరాత్):**

   పంటలు సరిగా లేకపోయినా ఆదాయ రేట్లు 22% పెరిగినప్పుడు, గ్రామస్తులు పటేల్ నాయకత్వంలో ఒక నిర్మాణాత్మక నిరసనను ప్రారంభించారు. రాష్ట్రం పెంపును రద్దు చేయవలసి వచ్చింది, పటేల్ రైతుల "సర్దార్"గా ఎదిగారు.

6. **తేభాగ ఉద్యమం (1946–47, బెంగాల్):**

   పంటలు పండించే రైతులు ప్రస్తుతం ఉన్న మూడో వంతుకు బదులుగా రెండు వంతుల వాటాను డిమాండ్ చేశారు. కిసాన్ సభ నిర్వహించిన ఈ ఉద్యమం పరిణతి చెందిన వర్గ చైతన్యాన్ని ప్రతిబింబిస్తుంది, స్వాతంత్ర్యానంతర భూ సంస్కరణలను ప్రత్యక్షంగా ప్రభావితం చేసింది.

7. **తెలంగాణ తిరుగుబాటు (1946–51, హైదరాబాద్):**

   నిజాం పాలనలో భూస్వాముల సంవత్సరాల దోపిడీకి పరాకాష్టగా నిలిచిన ఈ ఉద్యమం, కమ్యూనిస్ట్ పార్టీ ఆఫ్ ఇండియా నేతృత్వంలో సాయుధ ప్రతిఘటనకు దారితీసింది, వ్యవసాయదారునికి భూమిని పునఃపంపిణీ చేయడమే లక్ష్యంగా పెట్టుకుంది. సైనికపరంగా అణచివేయబడినప్పటికీ, ఇది స్వతంత్ర భారతదేశంలో భూమి అద్దె చర్చలను పునర్నిర్మించింది.

ఉద్యమాల స్వభావం మరియు డిమాండ్లు

- **సేంద్రీయ మరియు స్థానికీకరించిన మూలాలు:** స్థానిక ఆర్థిక అన్యాయాలలో పాతుకుపోయిన ఆకస్మిక నిరసనలుగా చాలా వరకు ప్రారంభమై, తరువాత రాజకీయ కోణాలను సంతరించుకున్నాయి.
- **ఆర్థికపరమైన అంశాలపై సైద్ధాంతిక కారకాలు:** ప్రధాన సమస్యలలో అణచివేత అద్దె, దోపిడీ భూమి కౌలు, వడ్డీ అప్పులు మరియు బలవంతపు వాణిజ్య పంటల సాగు ఉన్నాయి. భౌతిక ఆందోళనల తరువాత రాజకీయ ప్రకటనలు వచ్చాయి.
- **నాయకత్వ పరివర్తన:** ప్రారంభంలో నిర్మాణాత్మక నాయకత్వం లేకపోవడం గాంధీ, పటేల్ వంటి జాతీయ నాయకుల మార్గదర్శకత్వంలో ఉద్యమాలుగా, తరువాత వ్యవస్థీకృత వామపక్ష సంఘాలుగా పరిణామం చెందింది.
- **వ్యూహాలు మరియు వ్యూహాలు:** అహింసాయుత ప్రతిఘటన (చంపారన్, ఖేడా) నుండి మిలిటెంట్ సమీకరణలు (తెలంగాణ) వరకు పద్ధతులు ఉన్నాయి. సామూహిక భాగస్వామ్యం మరియు శాసనోల్లంఘన పునరావృత ఇతివృత్తాలుగా మారాయి.

జాతీయ ఉద్యమానికి సహకారం

- **గ్రామీణ సమీకరణ:** రైతు పోరాటాలు వ్యవసాయ మెజారిటీని జాతీయవాద ఉద్యమంలో కలిపేశాయి, ప్రారంభ కాంగ్రెస్ రాజకీయాల పట్టణ-ఉన్నత వర్గ స్వభావాన్ని విచ్ఛిన్నం చేశాయి.
- **వ్యవసాయ దుస్థితి:** ఈ తిరుగుబాట్లు భారత జాతీయ కాంగ్రెస్‌ను గ్రామీణ ఆర్థిక సమస్యలను పరిష్కరించడం, భూ సంస్కరణలు, పన్ను ఉపశమనాలను దాని పెద్ద వేదికలోకి అనుసంధానించడం వంటి చర్యలకు బలవంతం చేశాయి.
- **సామాజిక మేల్కొలుపు:** ఈ ఉద్యమాలు వర్గ చైతన్యాన్ని, భూస్వామ్య వ్యతిరేక భావాలను ఉత్ప్రేరకపరిచాయి, స్వాతంత్ర్య పోరాటం యొక్క సైద్ధాంతిక విస్తరణకు దోహదపడ్డాయి.
- **సంస్థాగత వారసత్వం:** ఈ పోరాటాల అనుభవాలు మరియు ఫలితాలు స్వాతంత్ర్యానంతర భూ సంస్కరణల ఎజెండా, కౌలు చట్టాలు మరియు గ్రామీణాభివృద్ధి పథకాలను రూపొందించాయి.

ముగింపు

భారతదేశ స్వాతంత్ర్య గాథలో రైతు ఉద్యమాలు కేవలం అడుగడుగునా లేవు; అవి దాని పరిణామానికి అంతర్లీనంగా ఉన్నాయి. గ్రామీణ ప్రజల ఆర్థిక, సామాజిక వేదనను వినిపించడం ద్వారా, వారు వ్యవసాయ అసంతృప్తిని రాజకీయ ప్రకటనగా మార్చారు. వారి వారసత్వం స్వాతంత్ర్య ఉద్యమాన్ని ప్రజాస్వామ్యీకరించడంలో, స్వతంత్ర భారతదేశంలో న్యాయం, సమానత్వం మరియు భూమి హక్కులపై సైద్ధాంతిక ప్రాధాన్యతలో ఉంది.

2. భారతీయ సంస్థానాలు మరియు స్థానిక పాలకుల మధ్య అంతర్గత అనైక్యత బ్రిటిష్ 'విభజించు మరియు పాలించు' వ్యూహాల విజయానికి ఎలా దోహదపడిందో వివరించండి. బ్రిటిష్ వలస శక్తి ఏకీకరణపై దాని ప్రభావాన్ని అంచనా వేయండి.

భారతదేశంలో బ్రిటిష్ వలస పాలన విజయం కేవలం సైనిక ఆధిపత్యం లేదా పరిపాలనా చతురత నుండి మాత్రమే ఉద్భవించలేదు. వంశపారంపర్య పోటీలు, అవకాశవాద పొత్తులు మరియు అఖిల భారత రాజకీయ సమైక్యత లేకపోవడంతో గుర్తించబడిన భారతదేశ రాజకీయ దృశ్యం విచ్ఛిన్నమై ఉండటం దీనికి ఒక ముఖ్యమైన కారణం. ఈ అంతర్గత అనైక్యత బ్రిటిష్ 'డివైడ్ అండ్ రూల్' (విభజించు మరియు పాలించు) విధానానికి సారవంతమైన మైదానంగా నిరూపించబడింది, ఇది స్థానిక ప్రతిఘటనను క్రమపద్ధతిలో బలహీనపరిచింది, సామ్రాజ్య విస్తరణకు దోహదపడింది.

'విభజించి పాలించు' సిద్ధాంతం యొక్క పుట్టుక మరియు పరిణామం

ఈ పదబంధం బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యవాదంతో దగ్గరి సంబంధం కలిగి ఉన్నప్పటికీ, దాని మూలాలు భారత రాజకీయాల్లో ఫ్రెంచ్ జోక్యాలకు, ముఖ్యంగా కర్ణాటక వారసత్వ సంక్షోభం (1740లు-50లు) సమయంలో గుర్తించబడతాయి. ఫ్రెంచ్ సహచరుల నుండి నేర్చుకుంటూ, బ్రిటిష్ ఈస్ట్ ఇండియా కంపెనీ తన వాణిజ్య మరియు ప్రాదేశిక లక్ష్యాలను ముందుకు తీసుకెళ్లడానికి ప్రాంతీయ సంఘర్షణలలో లెక్కించిన జోక్యం విధానాన్ని ఎక్కువగా అనుసరించింది.

అంతర్గత విభజనలను దోపిడీ చేసిన ముఖ్య ఘట్టాలు:

- **ప్లాసీ యుద్ధం (1757):**
  - నవాబ్ సిరాజ్-ఉద్-దౌలాను పడగొట్టడానికి రాబర్ట్ క్లైవ్ అసంతృప్తి చెందిన కులీనుడైన మీర్ జాఫర్‌తో పొత్తు పెట్టుకున్నాడు.
  - ఈ ద్రోహం బెంగాల్‌పై బ్రిటిష్ నియంత్రణను సులభతరం చేసింది, ఇది వలస పాలన ప్రారంభానికి గుర్తుగా నిలిచింది.
- **బక్సర్ యుద్ధం (1764):**
  - మొఘల్ చక్రవర్తి షా ఆలం II, అవధ్ నవాబ్ షుజా-ఉద్-దౌలా మరియు మీర్ ఖాసిం ఒక సమాఖ్యను ఏర్పాటు చేసినప్పటికీ, వారి ఐక్యత మరియు వ్యూహాత్మక ఐక్యత లేకపోవడం ఓటమికి దారితీసింది.
  - ఈ యుద్ధం బెంగాల్, బీహార్ మరియు ఒరిస్సాపై కంపెనీ దివానీ హక్కులను స్థిరపరిచింది.

- **మూడవ పానిపట్ యుద్ధం (1761):**
    - హైదరాబాద్ నిజాం మరియు షుజా-ఉద్-దౌలాతో సహా భారత ప్రాంతీయ శక్తులు మరాఠాలకు వ్యతిరేకంగా ఆఫ్ఘన్ ఆక్రమణదారుడు అహ్మద్ షా అబ్దాలితో పొత్తు పెట్టుకున్నాయి.
    - మరాఠాల ఓటమి కొన్ని పాన్-ఇండియన్ రాజకీయ శక్తులలో ఒకదానిని బలహీనపరిచింది, దీని వలన బ్రిటిష్ వారు దక్కన్ ప్రాంతంలోకి అడుగుపెట్టడానికి వీలు కలిగింది.

వలసరాజ్యాల శత్రుత్వ దోపిడీ (1770లు–1800లు)

వారెన్ హేస్టింగ్స్, లార్డ్ వెల్లెస్లీ వంటి బ్రిటిష్ గవర్నర్లు పొత్తులు, విలీనాలు మరియు దౌత్య వ్యూహాల ద్వారా విభజించి పాలించడాన్ని సంస్థాగతీకరించారు.

- **హైదరాబాద్ నిజాం వర్సెస్ మైసూర్:**
    - 1766 మరియు 1780 లలో, హైదర్ అలీ మరియు టిప్పు సుల్తాన్ లకు వ్యతిరేకంగా హైదరాబాద్ బ్రిటిష్ వారితో పొత్తు పెట్టుకుంది. ఇది మైసూర్ ను బలహీనపరిచింది, ఒక బలీయమైన సైనిక ప్రత్యర్థిని తొలగించింది.
- **మరాఠా సమాఖ్య అంతర్గత పోరాటం:**
    - **పేష్వా-రఘునాథ్ రావులు**అంతర్యుద్ధం (మొదటి ఆంగ్లో-మరాఠా యుద్ధం, 1775–82) బ్రిటిష్ మధ్యవర్తిత్వాన్ని ఆహ్వానించింది.
    - తరువాత, పేష్వాపై హోల్కర్ విజయం (1802) తరువాతి వారు బ్రిటిష్ సహాయం కోరేలా చేసింది, దీని ఫలితంగా బస్సేన్ ఒప్పందం కుదిరింది, దీనితో మరాఠా వ్యవహారాల్లో బ్రిటిష్ వారు ప్రత్యక్షంగా జోక్యం చేసుకున్నారు.
- **అనుబంధ కూటమి వ్యవస్థ:**
    - వెల్లెస్లీ ప్రారంభించిన ఈ ఒప్పందానికి కట్టుబడి ఉన్న భారత పాలకులు బ్రిటిష్ దళాలకు ఆతిథ్యం ఇచ్చి విదేశీ వ్యవహారాలపై నియంత్రణను వదులుకున్నారు.
    - నిజాం (1798, 1800) మరియు పేష్వా (1802) లొంగిపోయారు, దీని ఫలితంగా సార్వభౌమాధికారం క్రమంగా క్షీణిస్తూ వచ్చింది.

వలసరాజ్యాల ఏకీకరణపై ప్రభావం

- **ప్రతిపక్షాల ప్రగతిశీల తొలగింపు:**
    - ఒకప్పటి మిత్రదేశాలను ఒకదానికొకటి వ్యతిరేకంగా మార్చడం ద్వారా, బ్రిటిష్ వారు బహుళ-ముఖాముఖి ప్రతిఘటనను నివారించారు మరియు ప్రత్యర్థులను ఒక్కొక్కటిగా ఎంచుకున్నారు.
- **విజయం లేకుండా నియంత్రణ:**
    - దౌత్యం మరియు పొత్తుల ద్వారా, బ్రిటిష్ వారు ఆర్థిక మరియు రాజకీయ రాయితీలను పొందుతూనే ఖరీదైన యుద్ధాలను నివారించారు.

- **విచ్ఛిన్నమైన అధికారం యొక్క తారుమారు:**
    - ఉపఖండంలోని 560 రాచరిక రాజ్యాలు రాజకీయంగా విభజించబడ్డాయి, విభిన్న చికిత్స అనుబంధ ఒప్పందాలు, బిరుదులు మరియు పెన్షన్ల ద్వారా విధేయతను నిర్ధారిస్తుంది.
- **జాతీయవాద ఐక్యతను అణచివేయడం:**
    - 1857 తిరుగుబాటు సమయంలో కూడా, గ్వాలియర్ సింధియాలు మరియు హైదరాబాద్ నిజాం వంటి ప్రాంతీయ పాలకులు బ్రిటిష్ వారికి విధేయులుగా ఉండి, అణచివేతకు సహాయం చేశారు.

ముగింపు

బ్రిటిష్ వారు ఐక్య భారతదేశాన్ని జయించలేదు; వారు విభజించబడిన రాజకీయాలను నియంత్రించగలిగారు. ప్రాంతీయ పోటీలను సామ్రాజ్య ప్రయోజనాలుగా మార్చడం ద్వారా, వారు భారత అధికార నిర్మాణంలో లోతుగా చొప్పించుకున్నారు. భారత పాలకులలో సమిష్టి రాజకీయ గుర్తింపు లేకపోవడం, వలస శక్తితో వారి స్వల్ప దృష్టిగల పొత్తులు ఏకీకృత ప్రతిఘటన ఆవిర్భావాన్ని ఆలస్యం చేశాయి. విభజించు పాలించు విధానం వలస విస్తరణకు దోహదపడటమే కాకుండా స్వాతంత్ర్యానంతర రాజ్యచరిత్రలో ప్రతిధ్వనించే రాజకీయ విచ్ఛిన్న వారసత్వాన్ని కూడా మిగిల్చింది.